

Az unitárius vallás mélységei.

Sem a tengert, sem a földet nem ismeri teljesen az, aki csak a felszínüket tanulmányozza. Csak a buvár, aki leszáll a tengerek titkos mélységeibe, tud magának igazi képet alkotni a tenger valódi életéről. A geológia, mely a legfiatalabb tudományok egyike, amely a föld belső életét tanulmányozza, egészíti ki és teszi teljessé a földről való eddigi ismereteinket. A külső, a látszat szerint való rendesen csak olyan, mint a ruha, amely alatt dobog a sziv s foly le az egyén élete a maga változatosságával. Az embert sem ismerheti helyesen, aki csak a testet tanulmányozza. Ismerje bár a test minden alkatrészét, ezeknek egymáshoz való viszonyát, működésüknek feltételét: mégis csak fogyatékos az emberről való ismerete. Aki tisztább ismeretre vágyik, annak mélyebbre kell vetnie a hálót. Ezért nyomult ujabban az ember tanulmányozása céljából előtérbe a lélektan, mely a láthatatlan lélek rejtett titkainak kifürkészésével egészíti ki az emberről való eddigi ismereteinket.

Az újabb kornak eme mélységeket kereső akarata és törekvése a külső és látható természeti világ mögött és alatt olyan rejtett erőköt talált és fedezett fel, amelyek előtt csodálattal áll meg a modern ember is s amelyek egészen más képet adnak a természet életéről, mint aminőt korábbi ismereteink alapján alkotni tudtunk volna. A fizika, amely korábban magát mindenhatónak tartotta, kénytelen beismerni, hogy a látható és kézzel fogható jelenségek alatt olyan titkos erők működnek, amelyeket legelőkelesebb műszereivel sem tud megfogni és felmérni. Így keresi az ember a saját életében, a természetben és a tudományban a külső helyett a belsőt, a forma helyett a lényegét, a test helyett a lelket,

A vallásoknak sem a külső megnyilatkozási formáikban kell

igazi lényegüket keresnünk. Ha a Bibliának csak a betűit nézzük és olvassuk, minden pillanatban megütközéssel kell letennünk, mint egy olyan könyvet, amely a mi számunkra teljesen idegen életet és világot foglal magában. De, ha a betűk mögött meghúzódó szellemig el tudunk jutni: akkor egy csodás lelki élet gazdagsága tárul ki előttünk, amelyben bámulattal látjuk a magunk céljait, eszményeit, hitét és hitetlenségeit, erényeit és gyarlóságait. Istent kereső szomjúságait és Isten ellen való lázongásait. Nem a dogmák, a káték, az akoltmány és a szertartások alkotják a vallás igazi lelkét. Ezek olyanok, mint a betűk, amelyek mindig csak homályosan fejezik ki az eredeti érzést és gondolatot. Vagy olyanok, mint a nevek, amelyek arra szolgálnak, hogy a személyeket egymástól megtudjuk különböztetni. De nagyon téves úton járnánk, ha különböző nevekből vonnánk következtetést akárkinek a jellemére. Éppen ilyen téves úton járnak azok, akik az egyházak külső formáinál megállanak akkor, amikor a vallás lelkét és lényegét keresik. Mert igaz, hogy a külső formák is sokszor jellemzők a láthatatlan lényegre nézve, de az azok alapján alkotott kép hiányos, hibás és ferde. A legegyszerűbb külső istentiszteletben is megnyilatkozhatik a legmélyebb vallásosság, míg a fényes szertartások mögött lappanghat a hitetlenség és a babona. Nagy tudással körülírt dogmák és kiváló jogi érzéssel megcsiszolt egyházi alkotmány nem mindig az igazi vallásosság kifejezői, míg minden külső szervezet nélkül is emelheti a hit ereje a lelkeket Isten felé. Az igazán vallásos lélek bármilyen külső formák között is megtalálja a maga Istenét, és tud imádkozni a hatalmas székesegyházakban úgy, mint a családi otthon bizalmas csöndjében. Éppen ezért az új kornak az a szelleme, amely mindenekben a mélységeket keresi, arra indít, hogy lehetőleg hatoljunk be az unitárius vallás mélységeibe s igyekezzünk a lelkéhez közelebb férközni.

Elismerjük és valljuk, hogy az unitárius vallás történelme, hitelvei és alkotmánya olyan drága értékünk és szent kincsünk, amiről mi semmiért lemondani nem tudnánk, úgy hozzátartoznak azok a mi vallásunkhoz, mint a tradíciók az egyes családokhoz vagy a test a lélekhez. De azt is valljuk, hogy az unitárius vallás eme külső meghatározások nélkül is élhet a lelkekben, mint ahogy él azokban, akik nem tartoznak külsőleg az unitárius egyházhoz, de azért teljesen unitárius lelki életet élnek. Jézus sem adott külső

szervezetet az istenországa számára, de azért az a lelki ország valósággal él s millió meg millió keresztényt táplálnak boldogító eszményei. Az unitárius vallás lelki határai sokkal távolabbra terjednek, mint amennyire az unitárius egyház külső keretei elérnek. Sokan vannak, akik egészen más egyházi légkörben élnek, de azért lelkileg unitáriusok. Melyek is hát azok a lelki mélységek, amelyek az unitárius szó alatt rejlenek?

Első az *egy Istenben való hit*. A keresztény egyházak többségének hivatalos dogmái az egy Istenben három személyt különböztetnek meg. Hogy miképpen jött létre ez a dogma s miképpen lett ez a keresztény egyház sarkalatos dogmája, avval mi most nem foglalkozunk. Elég az, hogy az a bizonyos i betű, ami miatt Árius Niceában olyan elkeseredett harcot indított, sokkal nagyobb jelentőségű, mint amekkorát „Az ember tragédiájá”-nak kiváló írója tulajdonít neki. Az az egyetlen kis betű két egymással ellentétes vallási felfogásnak az ütköző pontja. Olyan, mint a nagy vízvázalasztó hegyek, amelyek annyira eltérítik az egy közös forrásból kiinduló folyókat, hogy azután csak a tengerbe találkoznak ismét össze. Ama kis betű a kereszténységet két nagy táborra osztotta, amely két tábor a későbbi történelem unitárius és trinitárius néven különböztet meg. Hogy a kettő közül melyik felel meg jobban az emberi lélek vallási szükségleteinek, afelett most ne vitatkozzunk. Azonban tény az, hogy az Athanázius-féle hitvallást az egyházi hatalom támogatta és védelmezte, míg az Árius felfogását a századok hosszú üldözése sem tudta kiirtani a lelkekből, mert az természetszerűleg hajt ki, mint a virág a földből. Ebben a felfogásban is volt valami, amit a kor jellege ragasztott hozzá, de emez idői járuléktól megtisztulva, ma közös kincse és szükséglete a léleknek s lényege minden vallásnak. Mert bármiképpen irták is körül a zsinatok s bármilyen formában fejezzék ki az egyházak hivatalos hitvallásai, de az emberi léleknek mégis csak az *egy Istenben* van hite és nyugodalma. Ez a hit minden mesterséges táplálás nélkül, a legkülönbözőbb műveltségi fokon és éghajlat mellett megterem. Ez az „Isten ajándéka.” Minden egyéb körülírás emberi hozzáadás, amí szolgálhat időleg felmerült nemes és jószándéku célokat, de nem tartozik a vallás örökkévaló lényegéhez.

A vallásban ezt az „isteni ajándékot” védi, oltalmazza és biztosítja az unitárius vallás, hogy ezáltal fenntartsa a legegyszerűsebb utat s a legtermészetesebb kapcsolatot az ember és Isten

között. Hogy biztosítsa az embert arról, hogy egyetlen kulföböl indul ki az életnek és természetnek minden változása, amelyek akár jók, akár rosszak az ő szemében, de mindenféleképpen egy jószágos atya szeretetét tükrözik vissza. Nagyon is a felszínen mozog hát az, aki az unitárizmus értelmét egyszerűen a szentháromság tagadásában látja. Ezért nem lett volna érdemes az a tenger szellemi és anyagi áldozat, amelyet az unitárius hitért az idők folyamán hozni kellett. De ez a hit a maga mélységében a vallás gyökerét védi és biztosítja, hogy általa egészséges táplálékot kapjon az élő Isten után szomjuhozó emberi lélek. Ennek a hitnek fenntartása isteni küldetés, szent misszió, amiért semmi áldozat sem elég.

Az unitárius vallás másik jellemző sajátága a *józan értelem joga* és az *emberi szellem szabadságának* a biztosítása.

Az Isten az embert — az irások szerint — „a maga képére és hasonlatosságára“ teremtette, vagyis egy szép és gazdag lelki világ birtokosává tette. Ennek a lelki világnak éltető napja az értelem. Ahol ez a nap ragyog, ott élet és termékenység van; ahol sugarai elhomályosodnak vagy ahová nem hatolhatnak be: ott a romlás és pusztulás csirái szaporodnak el. Emberi méltóságunk s Istenhez való hasonlóságunk legfőbb biztosítéka az értelem. Nincsen mindenható ereje s az élet és világ eseményeinek minden mélységébe nem hatolhat be, de lelki életünknek őrállója, vezére és útmutatója. Mint a hit, az is Isten adománya. Segítségével boldogul az egyén, általa fejlődik a kultúra s halad előre az emberiség.

Az unitárius vallás az értelemnek ezt a jogát s vele az emberi szellem szabadságát biztosítja akkor, amidőn Isten ezen drága ajándékát a vallás területéről sem zárja ki, amidőn ezt is az isteni kijelentés egyik eszközének tekinti, amely által Isten újabb meg újabb világosságsugarakat bocsát szét ezen a gyarlóságokkal teljes földön. Isten élő valóság, aki nemcsak egy helyen és egy bizonyos időben szólott az emberekhez, hanem időről-időre bizonyosságot tesz létezéséről az emberi szellem útján. Ha ezt a szellemet bilincsekbe verjük és börtönbe zárjuk, akkor útját vágjuk az isteni akaratsnak, amely ez által kívánja előbbre vinni a tökéletesedés útján az embert. De útját vágjuk a fejlődésnek is, ami pedig az élet egyetemes törvénye. Igaz, hogy a fejlődésben is lehetnek zökkenők, lehetnek vad hajtasok, ferde kinövések.

Ezek akkor következnek be, amikor az emberi szellem magának mindenhatóságot tulajdonít és elszakad Istentől. De a szabadsággal való visszaélés következtében előállott hanyatlás csak újabb alkalom az önvizsgálatra, a magábaszállásra s Isten akaratának keresésére. Mert csak ott van igazi fejlődés, ahol Isten és ember kölcsönösen megtalálják egymást s az emberi szellem akkor élvezi igazán a szabadságot, amikor az Isten akaratának önkényt engedelmeskedik.

Az unitárius vallás, amidőn a józan értelem jogát a vallás területén is elismeri, testvéri szövetségre lépik az egyetemes kultúrával. Lépést tart az általános fejlődéssel. Biztosítja a vallás és kultúra összhangját. Ezáltal lehetetlenné teszi, hogy a vallás az élet nagy versenyében elmaradva, a vakhit, az okkultizmus és a babonák világába sülyedjen vissza. Lehet, hogy eme tisztaságra és világosságra törekedve, le kell mondania a nagyobb tömegek megnyeréséről, de mégis nagyobb súlyt helyez az igazságra, mint a tömegek meghódítására. Az eszmények kultuszát még ha azért szenvedni és áldozatokat is kell hozni, többre értékeli, mint a világi, zajos sikereket; mert az eszmények, mint a csillagok az utasoknak a cél felé, irányt jelölnek az élet vándorának a tökéletesség felé.

Az unitárius vallás mélységét mutatja továbbá az, hogy mindenben az *evangélium mélységeit* keresi. „Senkisémet vehet más fundamentumot, mint amely egyszer vettetett.“ Ez a fundamentum az evangélium a maga eredeti tisztaságában. Úgy, amint az a Mester ajkairól elhangzott s amint azt életével megélte. Sajnos, az evangéliumnak emez életet adó tiszta vizét különböző világi érdekek zavarossá tették. Olyan elemek vegyültek hozzá, amelyek ellenkeznek eredeti természetével. Az egyszer letett „fundamentum“ helyett olyan alap vettetett, amelyen más épület emelkedett, mint aminőt a Mester, a nagy építő tervezett. Az istenországa helyébe világi országok keletkeztek, amelyek nagyobb súlyt helyeztek a földi hatalomra, mint az evangéliumi eszmények szolgálatára. Az Isten akaratát hirdető egyszerű prófétából új Isten lett, aki élők és holtak felett uralkodik. Az alázatosság, engedelmisség és szeretet szolgálata helyébe királyi trón emelkedett, ahonnan új rendeletek és parancsok hangzanak el. A szenvedések keresztje a hatalom eszközévé lett, melyet ütésre használt fel egy láthatatlan kéz.

Az unitárius vallás nem csupán élő tiltakozás az eredeti „fundamentum“ elhagyása ellen, hanem állandó munka és törekvés az evangélium elhalványult, örök szépségű és értékű eszményeinek a feltámasztása és világosságra hozatala érdekében. Hogy Jézusnak egyszerű, tiszta, nemes alakját kihámozza abból a bizonytalan misztikus homályból, amely miatt emberi szive és emberi élete elveszítette hatását és befolyását a mi életünkre. Hogy a zsinatok és dogmák által e földtől elszakított prófétának történelmi személyiségét helyreállítsa, hogy halhassuk hangját, megértjük beszédét. Hogy barátunk, testvérünk és ítélőbiránk lehessen, mint volt Judeában és Galileában. Hogy vágyat, kedvet és erőt érezzünk követésére, beszédeinek és tanításainak megélésére. Hogy vele éljünk, vele tőrjünk, szenvedjünk, vele örvendjünk és vele sirjunk, hogy az ő igazságai a mi igazságaink, az ő útjai a mi útaink, az ő élete a mi életünk, az ő eszményei a mi eszményeink legyenek. Hogy megvalósuljon életünkben az ő végrendelete: „Én példát adtam nektek, hogy amint én cselekedtem, ti is úgy cselekedjétek.“ Hogy csodálat helyett szeretni és követni tudjuk.

Amidőn így Jézus történelmi személyiségét helyreállítjuk, s az istenség dicsfényével körülvevett távolságból a valóságnak megfelelően emberi életét, jellemét hozzuk előtérbe: akkor őt az erkölcsi élet középpontjába helyezzük. Nem úgy tekintünk fel rá, mint egy utólráhetetlen bálványra; hanem úgy, mint, aki velünk él, tűr, szenved és nélkülöz; akinek tanításaiban és példaadásában a legtündöklőbb emberi erények ragyognak s aki állandóan hívogat, hogy vegyük fel az ő keresztyét és úgy kövessük őt. Nem helyettünk, hanem velünk szenved. Nem érettünk halt meg, hanem az igazságért. Nem a halálával váltott meg, hanem az életével. Avval az élettel, amely a szenvedések és megpróbáltatások kálváriás útján is az élet igazi célját soha el nem tévesztette, a kötelesség elől meg nem hátrált, hitét és hűségét megtartotta. Ez életnek ismeretében a bibliai példázatok tanulságai, a hegyi beszéd igazságai emberi életünk világitó szövéténekévé válnak, s a Mester út, élet és igazság lesz számunkra.

Mi úgy hisszük, hogy minél mélyebb filozófiával határozzuk meg lényegét, fejtjük ki személyiségét: annál inkább eltávolozunk nemes egyéniségétől s annál inkább elhomályosítjuk egyszerű prófétai alakját. De a történelem újabb módszereivel minél inkább

sikerül valódi emberi életét és tanításait helyreállítanunk, annál inkább tekinthetjük erkölcsiségünk mértékének, akinél többet nem várhatunk, de akinél kevesebbrel sem elégedhetünk meg azoktól, akik az istenországa polgárságára és az istenfiúság elnevezésére igényt tartanak. Itt keresi és itt találja meg az unitárius vallás az evangéliumi mélységet, mely a keresztény vallásnak az eredeti kútfőből tisztán buzgó forrása.

A halhatatlanság hitét a keresztény hitvallások tulságos érzéki köntösbe öltöztetik, amikor azt mondják: „Hiszek a test feláldozásában.” A hitvallások eme kifejezésétől visszaretten a modern ember s azt vagy matérialista alapon magyarázza s azt mondja, hogy amint az anyag általában, úgy az emberi test is halhatatlan, vagy pedig szembefordul azzal a vallással, amely a természet törvényének ilyen kézzelfoghatólag ellene mond. Szóval a keresztény vallásnak, mely a lélek és szellem vallása, az ilyen matériális formába öltöztetett kifejezés semmiképpen sincsen előnyére, sőt egyesek lelkében megbotránkozásra adhat alkalmat. De e mellett a hívő lélek sem talál megnyugvást a külső érzéki formának az eldobásával, mert érzi hogy azon túl és fölött van vagy kell lenni valaminek, hol e földi élet igazságtalanságai kiegyenlítődnek. Ez a vágy és reménység mindig ott él az ember lelkében s olyan erővel működött, hogy az Istenben és a jövő életben való hitet elváthatatlan kapcsolatba hozta. Ha van Isten, akkor lennie kell személyes halhatatlanságnak is. Ez a hitbeli meggyőződés ma, amikor egyetlen sóhajtás sem veszhet el, ha van megfelelő készülék, ami azt felfogja, már nem is látszik olyan üres feltevésnek vagy képzelődésnek, mint amilyennek a materializmus korában látszódnak. Ma már elismert lélekbúvárok tudományosan is foglalkoznak a halhatatlan lélek rejtett titkaival.

Az unitárius vallás a lélek halhatatlansága és a szellem örökkévalóságának evangéliumi mélységeiben jár. Kézzelfogható bizonyítékokat ma még nem tud szolgáltatni e téren, de megnyugtatta az embert arra nézve, hogy a halálban csak az lesz porrá, ami porból való, de a gondolkodó, érző, szerető és ítélő lélek előtt új pályatér nyílik, hol eszményei világosabbak, reményei emelkedettebbek lesznek, s hűségéért elnyeri az élet koronáját. Mikor ezeket hirdeti, akkor nem csak az evangélium mélységeiben jár, hanem a sóvárgó emberi léleknek erőt kölcsönöz a keresztiek hordozására s a földi igazságtalanságok elviselésére.

Az unitárius vallásnak jellegzetes vonása végül a *vallási türelem*, Ott, ahol a józan értelem jogát és szellem szabadságát hirdetik, nem lehet helye a vallási türelmetlenségnek. Mindenkit csak a saját hite boldogíthat és üdvözíthet. Amint Dávid Ferenc mondotta: „Nincs nagyobb bolondság, mint a lelkiismeret és a lélek felett hatalmat gyakorolni megpróbálni, hisz mindkettő egyedül csak teremtőjének van alávetve.“ Ezen elvi alap megőrzésére és megvalósítására az unitárius vallás két forrásból meríti az erőt: az Istenben és az emberben való bizalomból. Isten, mint minden eszménynek, minden gondolatnak és minden eseménynek egyetlen kútfeje, elég erős és hatalmas, hogy a maga igazságait megmutassa s ügyét diadalra juttassa. Ha olykor-olykor azt látjuk, mintha az Isten ügye elveszett volna, ez csak a mi rövid látásunknak a bizonyossága. A fellegek csak a mi látásunk előtt takarják el a nap fényét, de a gondviselés bölcsesége szerint sugarai előbb-utóbb előtörnek s áldást árasztanak. Az Isten hatalmában való kételkedésből származik a hitnek erőszakolása, tüzzel-vassal terjesztése. Az eretnek-üldözés, az inkvizíció kegyetlenkedései, bár az Isten dicsőségét irták lobogójukra, mégis az Istenben való hit hiányából származtak. Mintha Istennek nem volna elég hatalma, hogy a maga ügyét megoldalmazza, hanem a gyarló ember világi fegyvereit venné igénybe, hogy országa ellenségeit elpusztítsa vagy lehetetlenné tegye! Az unitáriusoknak bőséges alkalmuk volt a kétség és hitetlenség emez aknamunkáját a saját szenvedéseik árán látni és tapasztalni, de az egy Istenben való hitük ereje mindig megőrizte attól, hogy bosszút álljanak vagy fegyverhez nyuljanak igazságuk terjesztése céljából. Amely dolog Istentől van, azt emberek fel nem tartóztathatják.

De az unitárius vallás bizik az emberekben is. Az embert nem megromlott és minden jóra képtelen lénynek tekinti. Az ember gyarló és ingadozó, de azért igazi eleme nem a bűn és a fertő. Akármennyire is eltávozik a tékozló fiu az apai háztól, mégis felébred lelkében az otthon utáni vágyakozás, amely erőt ad, hogy felkeresse az elhagyott apai hajlékot. A legnagyobb sötétségben is a világosság után eseng s ha egy-egy sugár megvillan előtte, örömmel követi utmutatását, míg az igazi tűzhelyet megtalálja. Az embereknek ez a szomszúsága magyarázza meg a kultúrában való fokozatos előhaladást s ezen épül a vallási fejlődés és istenországának lassu, de biztos közeledése. A vakság és elfogultság

betegség. Az egészséges lélek nyitva áll az igazság befogadására, mint a jó föld a termő mag számára. Aki hiszen a maga igazságában és bizik az ember jóra való készségében, az soha nem lát ellenséget más hitű embertársában. Az hinti a magot alkalmas és alkalmatlan időben, de az áldást a földre és Istenre bizza.

Ez a türelem jellemezte az unitárius vallást a multban. Akkor, amikor többségben volt Erdély földjén, amelyet a vallásszabadság világhírű földjévé tett. És ez a türelem jellemezte azokban a nehéz megpróbáltatásokkal teljes szenvedésekben, melyeket a vakbuzgóság és a türelmetlenség indított ellenünk.

A keresztény egyházban Nagy Theodóziusz császár óta szokásban volt az eretnek-üldözés. Azokat tartották eretnekeknek, akik a zsinatok által hivatalosan megállapított hitvallásokat nem fogadták el. Az ilyen eretnek-üldözéseknek számtalan formájával találkozunk az egyháztörténelemben a száműzetések, a kiközösítések, a máglyák, vérpadok, börtönök hosszú láncolatán keresztül. Pedig mit tettek ezek az u. n. eretnekek. Semmi egyebet nem, mint engedelmeskedtek az evangélium parancsának: „Inkább Istennek kell engedelmeskedni, mint az embereknek“. Semmi egyebet nem tettek, mint a betűvel szembe helyezték a lelket, a dogmák igazságával a saját igazságukat, a tekintély hitével a saját hitüket. Az ők igazságát elnyomta a hatalom ereje, de reánk hagyták tanulságul azt a nagy igazságot, hogy csak az igaz vallás, amely az emberi lélek talajában gyökerezik. Minden olyan vallás, amelyet akár érdek, akár erőszak, akár tekintély kényszerít a lélekre, üres képmutatás, árulás a vallás szent ügye ellen. Isten szolgálata helyett a sátán szolgálata.

Mi unitáriusok az Istennek „léleekben és igazságában“ való imádása útján kívánjuk szolgálni és munkálni az Ő országát s ebben a szent munkában Pál apostolt követjük, aki azt mondta: „Nem a láthatókra nézünk, hanem a láthatatlanokra, mert a láthatók ideig valók, a láthatatlanok pedig örökkévalók“ II. kor. 4. r. 18. v.

Vári Albert.